

Att sätta ord på historien i landskapet

av Malin Blomqvist & Anna-Lena Olsson

*What's in a name? That which we call a rose
By any other name would smell as sweet.*

SHAKESPEARE

DET ÄR POETENS SYN på begrepp men människor måste ha överenskomna begrepp för att kunna hantera sin värld. Det må gälla färger, politiska partier, grönsaker, mineraler eller olika typer av rester efter mänsklig verksamhet under forna tider.

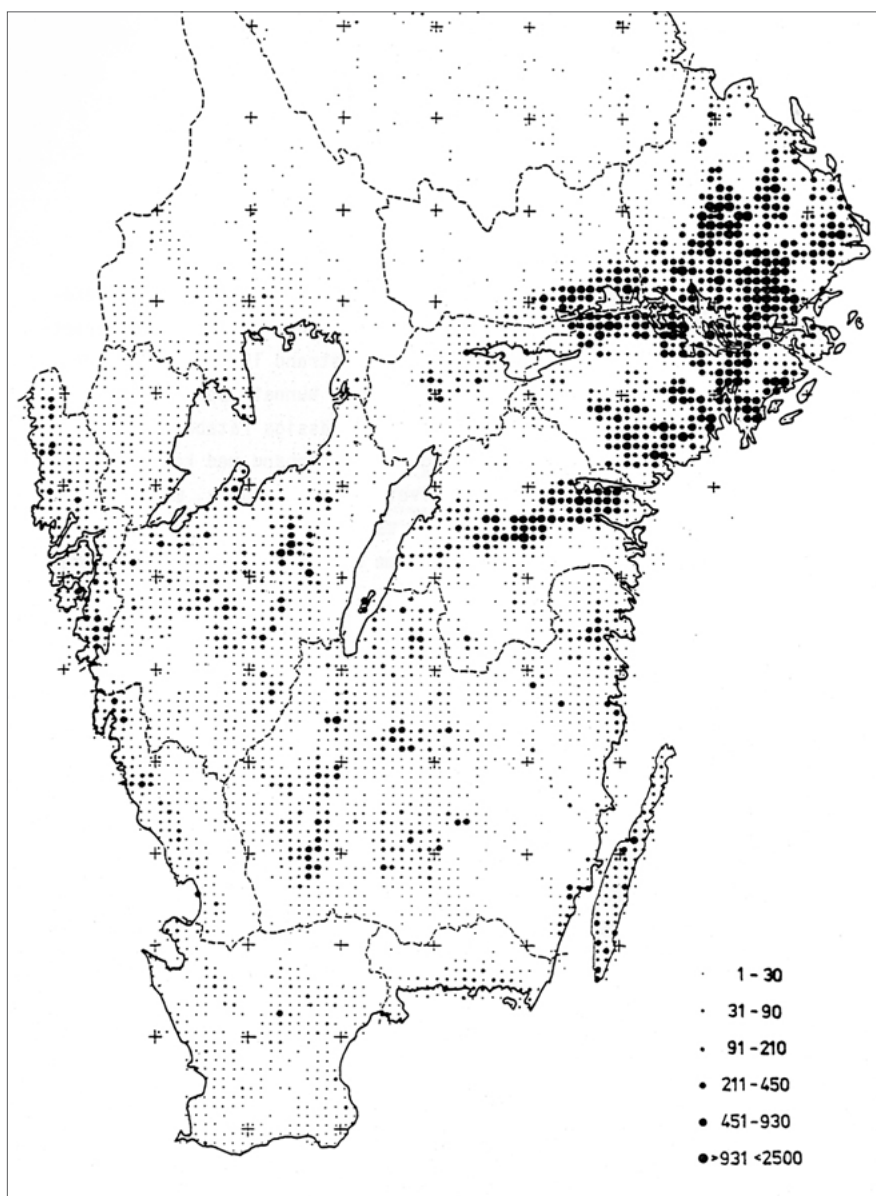
På Rödöns södra udde knappt en mil nordväst om Östersund finns ett antal spår av mänsklig aktivitet. Där ligger terrasser, en ruinkulle, vallgrav, förhöjningar, stenmurar, äldre åkrar, stenrösen, husgrunder och stenröjda ytor. Man har hittat benfragment, järnföremål, tegel, radbandspärlor och hyskor. Hur ska man dokumentera ett sådant landskap, hur ska informationen om dessa lämningar göras begriplig och sökbar?

Inledning

Kännedomen om Sveriges fasta fornlämningar, dvs. deras utseende, fördelning och kronologi är förhållandevis god, i varje fall beträffande de synliga fornlämningarna, konstaterar Åke Hyenstrand 1984. Detta har sin grund i alla de många uppteckningar som gjorts sedan 1600-talet och främst den rikstäckande fornminnesinventeringen som skapade det nationella fornminnesregistret. Till informationen som samlades in vid fornminnesinventeringen har under årens lopp lagts ytterligare information som tillkommit genom arkeologiska utredningar och undersökningar samt olika specialinventeringar.

För att skapa ordning i ett sådant register är det nödvändigt att använda sig av en för alla aktörer begriplig och användbar terminologi. Data in-

samlas och lagras och registret ska vara tillgängligt för en bred grupp användare. En enhetlig struktur och begreppsapparat är nödvändig. Utvecklingen av nomenklaturen för de lämningar som finns i vårt kulturlandskap går att följa sedan första delen av 1600-talet, då runstenar och "allehanda gamble monumenter" anges vara vad som skall antecknas och avbildas vid fältarbeten. Terminologin i dagens FMIS (Fornminnesinformationssystemet) grundar sig till stor del på traditioner sedan 1800-talet, åtminstone vad gäller förhistoriska gravar. När fornminnesinventeringen i Riksantikvarieämbetets regi påbörjades under 1930-talet och flera decennier framåt var det Oscar Almgrens bok *Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden* som användes som riktlinje för terminologin (Selinge, K-G. 1987–88). Boken som gavs ut i flera upplagor mellan 1901 och 1934 använder en nomenklatur som vi kan känna igen i dagens FMIS, där finns termer som boplat, kulturlager, labyrint och skålgrop. Utvecklingen av terminologin följer också utvecklingen av fornlämningsbegreppet samtidigt som nya tolkningar och erfarenheter från fältarbete också påverkar. Fornminnesinventeringen var av tradition tidigare koncentrerad på registrering av förhistoriska gravar, men under revideringsinventeringen tillkom med start i mitten på 1970-talet, "nya" typer av lämningar, som t.ex. fångstgropar, hytttrüiner, boplatser och övergivna by- och gårdstomter. Denna typ av utveckling fortgår naturligtvis fortfarande. För närvarande pågår en översyn av den nuvarande nomenklaturen i lämningstyp-listan för FMIS.

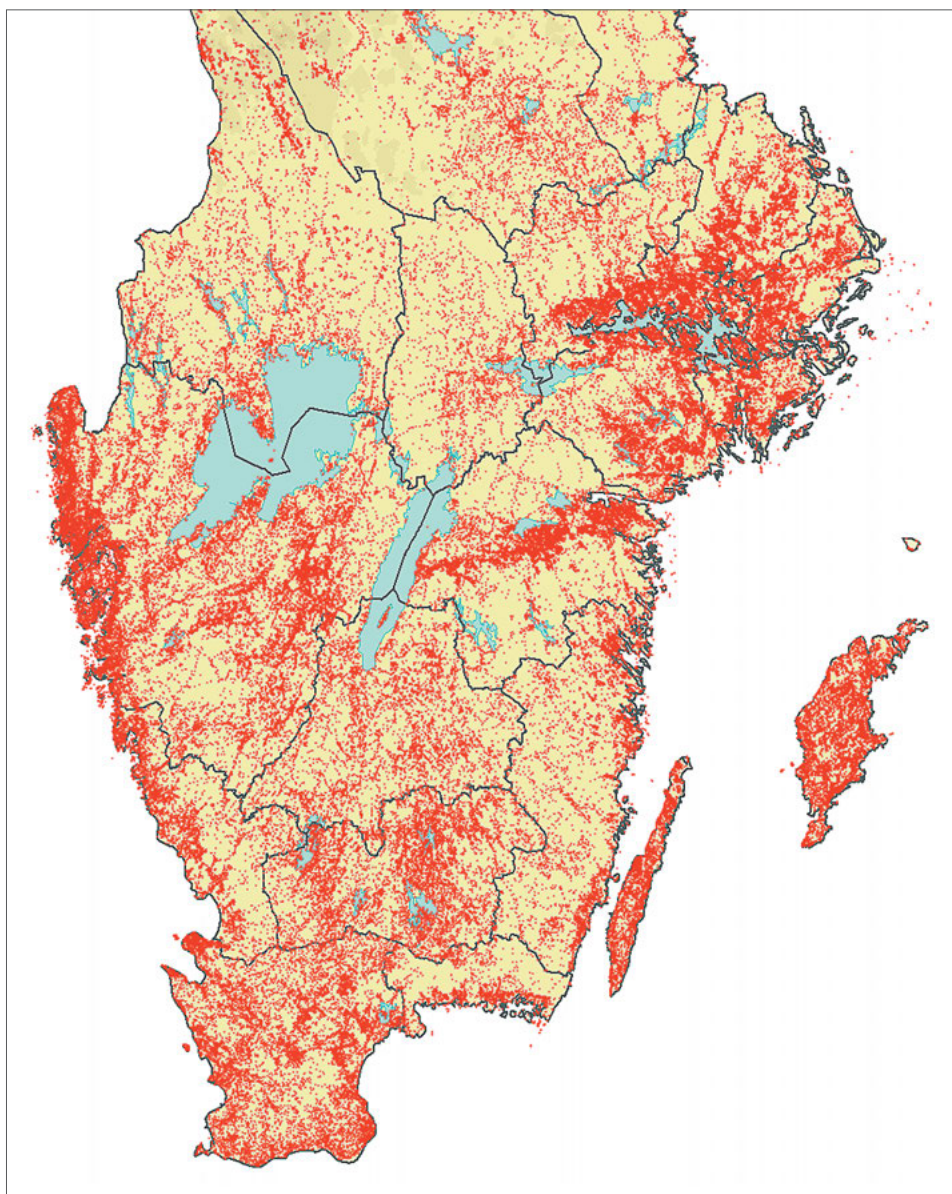

FIGUR 1. Fördelning av förhistoriska gravar per ekonomiskt kartblad. Ur Hyenstrand, Å. 1979.

Den första datoriseringen av fornminnesregistret

Frågan om databehandling av fornminnesregistret väcktes redan under 50-talet (Hyenstrand, Å. 1974), men det var först på 1970-talet som Åke Hyenstrand kom att utarbeta en metod för databehandling. Metoden innebar kodsättning av fornlämningar i råtabeller som sedan skulle utgöra underlag för stansning av hålkort. Tanken var att

använda fornminnesregistret som källmaterial för, framför allt, den då aktuella bebyggelsearkeologin. Förutsättningarna fanns i form av det systematiskt förda fornminnesregistret och moderna kartor. Arbetet resulterade i ett antal utbredningskartor över främst järnålderns gravar, deras antal och fördelning. Kartorna framställdes dock manuellt då tekniken med hålkort snart blev föråldrad (fig. 1). En sammanfattning av resultaten presenterades av

FIGUR 2. Fördelning av fasta fornlämningar i Sverige, bearbetning av FMIS. Bildframställning Rikard Sohlenius, Riksantikvarieämbetet.

Hyenstrand 1984 i skriften *Fasta fornlämningar och arkeologiska regioner* där det arkeologiska materialet såsom det presenterades på utbredningskartor blev underlag för en arkeologisk regionindelning av landet.

Art och sakord

Ett tungt vägande skäl att fortsätta på spåret med en digitalisering av fornminnesregistret var den resurskrävande distributionen av registret till läns-

styrelser och läns museer. Den pågående revideringsinventeringen och även ajourhållningen och nyregistreringen efter att arkeologiska undersökningar hade utförts, skapade mängder av kartor och beskrivningar som skulle kopieras och skickas ut till regionerna. Det fanns också starka önskemål om att kunna göra vetenskapliga bearbetningar av data i fornminnesregistret. För att möjliggöra sökningar i den databas som planerades bestämdes att "sökord" skulle skapas, dvs. en lista över

FIGUR 3. Ett exempel på den vanligaste typen av förhistorisk grav i Sverige, en stensättning, i det här fallet belägen i Mjällby socken i Blekinge. Registrerad i FMIS som lämningstypen Stensättning med egenskapsvärdet rund och egenskapsvärdet stenfylld. Jämför med gravschemat, figur 4, som definierar stensättning. Foto John-Eric Gustafsson, Riksantikvarieämbetet.

termer för olika typer av fornlämningar som alltså skulle användas vid sökningar i databasen. Senare gjordes en systematisk översyn av de listade begreppen som resulterade i en *art- och sakordslista* som den sedermera kom att kallas. Den lista på beteckningar som kom fram systematiserades och efter hand gjordes vissa ändringar och kompletteringar. Alla inventeringsböcker gicks igenom och alla registrerade lämningar gavs ett sakord.

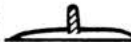
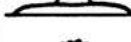
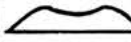
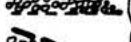
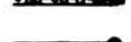
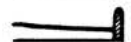
Art var en övergripande kategorisering av fornlämningar av någorlunda likartad karaktär under vilken ett antal *sakord* var inordnade. Till exempel var "Gravfält" en art och under denna art fanns de olika typerna av gravar såsom "hög", "stensättning", "rest sten" etc. som utgjorde sakord. Gravarna i sin tur var kategoriserade efter form (rund, rektangulär, kvadratisk osv.) och typ av konstruktion (övertorvad, stenfylld). Detta möjliggjorde sökningar både på samlingar av gravar (gravfält) och på de enskilda gravarna som ingick i ett gravfält eller låg för sig själva liksom de olika typerna

av gravar. Nomenklaturen var i sin tur grundad på den vid tiden gängse nomenklatur som vuxit fram inom arkeologin och särskilt inom fornminnesinventeringen under årens lopp.

FIGUR 4 (nästa sida). Schema över uppbyggnaden av terminologin för beskrivning av förhistoriska gravar (dock ej megalitgravar). Selinge, K-G. 1969.

Schemat delar in gravarna i tre huvudgrupper; med jordfri eller närmast jordfri stenfylld, med fyllning av jord eller jord och sten och med en yta av grästorv samt gravar markerade av lagda, ställda eller resta stenar men utan fyllning. Under de tre huvudgrupperna finns de olika typerna, i den förstnämnda gruppen finns rösen respektive stensättningar med stenfylld. Olika varianter, dvs. olika former, redovisas därunder, rund, kvadratisk etc. samt eventuella specialtermer, såsom långrose, treudd m.fl. Längst ned redovisas gravarnas olika konstruktionsdetaljer, uppdelade på mittkonstruktioner, konstruktioner i ytan och konstruktioner i kant.

Det finns flera exempel på avhandlingar där klassificeringen har använts, de flesta avhandlingar som behandlar fornlämningar utgår från fornminnesregistret eller senare FMIS och deras respektive nomenklatur. Ett exempel är Agneta Bennetts avhandling från 1987 där hon bl.a. använt sig av gravarnas morfologi för datering.

GRUPPER	Jordfri (eller närmast jordfri stenfyllning)	Fyllning av jord (eller jord och sten) med grästorvsyta	Anläggningar byggda av utvalda stenar (utan fyllning)
TYPER	välvd profilkurvatur Röse	 Hög	 Rest sten Klumpsten Uppallad sten Järnålders-dös
	flack profilkurvatur Stensättning av stenfyllning	 Stensättning övertorvad	 } Stenkrets
VARIANTER	form ○ □ ▢ △ ○ ◇ △	○ □ ▢ △ ○ ◇ △	○ □ ▢ ○ ◇
	Special- termer rund kvadratisk rektangulär triangulär oval skeppsformig treuddig oregelbunden (långröse) treudd	rund kvadratisk rektangulär triangulär oval skeppsformig treuddig oregelbunden (långhög) treudd	domarring rund kvadratisk rektangulär oval skeppssättning skeppsformig oregelbunden
KONSTRUKTIONS- DETALJER	I mitt Mittblock Mittsten Gravklot Mitthög Mitröse Mittsten-sättning Kista Kärnröse Insjunkning	I yta Yttäckning Stenkedja	I kant Brätte Kantkedja Hörnsten Kantvall Kanträanna Kallmurad kant

Art- och sakordslistan var heterogen till detaljeringsgrad och alla typer av lämningar var inte sorterade under en art. En så vanligt förekommande registrering i fornminnesregistret som fyndplatser hade artbeteckningen Fyndplats men inga sakord för vilken typ av föremål eller typ av material som registreringen gällde. En sökning på fyndplats skulle alltså resultera i en träfflista med allehanda typer av fynd, som skafthålsyxor, nätsänken, slipstenar etc. Andra vanligt förekommande lämningar som bytomter, torplämningar respektive fäbodlämningar hade ingen övergripande artbeteckning utan eventuella sökningar fick göras på sakordsnivå. Listan var också heterogen när det gällde detaljeringsgrad. Så var t.ex. sakorden för hållristningar och lämningar efter metallframställning både många och detaljerade medan andra typer, framför allt senare tiders lämningar, inte var lika genomarbetade i listan eller saknades helt.

Att terminologin är av stor betydelse visar den diskussion som uppstod i mitten på 1980-talet mellan fornminnesinventeringen och forskarna på Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet (Widgren, M. 1986). Kulturgeograferna var kritiska till hur man vid fornminnesinventeringen hade använt terminologin avseende fossil åkermark. Man menade att begreppet ryggad åker ibland hade fått en alltför vid betydelse och omfattat alla långsträckta åkrar begränsade av fåror, vare sig åkerytans profil var flack, välvd eller ryggad. En felaktig morfologisk beteckning på yngre tegplöjda åkrar får i förlängningen olyckliga konsekvenser både för forskaren och för kulturmiljövården. Utifrån lämningstypslistan i FMIS är det numera möjligt att ange om en åkeryta är plan, ryggad/välvd eller skålförmig plus om ytans geometri sedd uppifrån är blockformig, bandformig eller oregelbunden.

Under 1980-talet finansierades inskrivningen av fornminnesregistret i den dåvarande databasen genom arbetsmarknadsmedel. I framför allt Gällivare, på Gotland och i Jönköping fanns under flera år personal som arbetade med inskrivningen. Men nya medel måste sökas varje år, personal byttes ut, ny personal måste ständigt utbildas och arbetet drog ut på tiden. Inskrivningen av fornminnesregistret var fortfarande inte färdig när arbetet med FMIS påbörjades år 1999.

Fornminnesinformationssystemet

När utvecklingsarbetet av FMIS inleddes saknade fortfarande många begrepp i Art- och sakordslistan formulerade och överenskomna definitioner. De flesta av de definitioner som fanns var sparsamt formulerade. Den begreppsapparat som användes bestod av knappt 400 begrepp eller kombinationer av begrepp. Möjligheterna till detaljerad registrering av information skiljde sig som ovan nämnts mellan olika kategorier av lämningar. Ytterligare ett problem var att man hade använt olika variabler i uppbyggnaden av sakorden.

En noggrann översyn var nödvändig. Endast med överenskomna begrepp och definitioner av dessa begrepp skulle fornminnesinformationen kunna fortsätta att vara relativt likvärdig över landet och ny information kunna läggas till på ett effektivt sätt. Lika viktigt var att användarna av informationen skulle få stöd i sitt bruk av informationen i en publicerad nomenklatur.

Lämningstyper

Därför bestämde Riksantikvarieämbetet att en arbetsgrupp inom projekt Fornminnesinformation skulle utarbeta ett förslag till benämningar av de kulturhistoriska lämningar som skulle redovisas i FMIS. Arbetsgruppen, sammansatt av representanter från olika organisationer inom svensk kulturmiljövård, påbörjade sitt arbete i oktober 1999 och i april 2000 fanns ett förslag bestående av en lista. Med utgångspunkt i en ny struktur listades de lämningstyper som skulle registreras i informationssystemet. I listan redovisades lämningstypernas benämningar, egenskapstyper och egenskapsvärden (se nedan för förklaring av dessa begrepp). Arbetsgruppen koncentrerade sig i detta skede på begreppen medan definitioner och kommentarer bearbetades mycket lite. Arbetsgruppen föreslog också att benämningarna skulle kallas "lämningstyper" och inte "sakord", då man ville markera en skillnad mot tidigare terminologi och undvika sammanblandning. Listan blev en nomenklatur för att beskriva stora delar av kulturlandskapets innehåll av fysiska kulturlämningar.

I arbetet utgick man bl.a. från gällande terminologi för det analoga fornminnesregistret (i form av den ovan beskrivna art- och sakordslistan), lämningarnas morfologiska och kronologiska skillna-

FIGUR 5. *Lämningar efter ett soldattorp. Lämningstyp: Lägenhetsbebyggelse, Egenskapsvärde: Torp. Foto Rikard Sohlenius, Riksantikvarieämbetet.*

der och likheter samt användarnas behov av sökmöjligheter på generell och mer detaljerad nivå. Listan med lämningstyper skickades ut på remiss till bl.a. länsstyrelser, läns museer, skogsvårdsorganisationen, kommuner, universitetsinstitutioner och en del centrala myndigheter. Remissinstansernas synpunkter bearbetades och i maj 2000 var den bearbetade listan klar.

Därefter övergick arbetet till en koncentration på definitioner av de olika lämningstyperna och därtill hörande förklarande kommentarer men arbetet omfattade också förändringar och kompletteringar av lämningstyper, egenskapstyper och egenskapsvärden. I direktiven för arbetet stod bl.a. att:

- Definitioner skall vara korta (helst en mening), enkla och så tydliga som möjligt. De skall förklara vad lämningstypen är, inte vad den inte är.
- Definitionerna skall göras på lämningstypsnivå och endast i undantagsfall av egenskapstyper och egenskapsvärden.
- I definitionerna skall så få facktermer som

möjligt användas. Om de är nödvändiga bör en kort förklaring tas med.

- I kommentaren kan en längre förklaring göras, där material, form, datering, ev. geografiska avgränsningar m.m. kan tas upp.
- I kommentaren kan även hänvisningar till andra lämningstyper göras.

I april 2002 fastställdes lämningstypslistan av Riksantikvarieämbetet.

Begreppsmodellen

Som nämnts ovan försökte man i arbetet med lämningstypslistan hitta en lämplig och konsekvent detaljeringsnivå utifrån diskussioner om lämplighet för olika användare, både vid sökningar i databasen och vid registrering av ny information (i fält för inventeraren/undersökaren eller utifrån rapportering av arkeologiska utredningar och undersökningar). Antalet lämningstyper är idag 168. Lämningstypslistan består av olika hierarkiska nivåer. Till lämningstypen kan föras vissa egenskapstyper. Dessa har i sin tur olika egenskapsvärden.

Begreppsmodellen för lämningstyper kan grafiskt presenteras som i den övre figuren till höger. Benämning är namnet på en viss lämningstyp som kan registreras separat. Till lämningstypen kan föras vissa egenskapstyper. Dessa har i sin tur olika värden (egenskapsvärden).

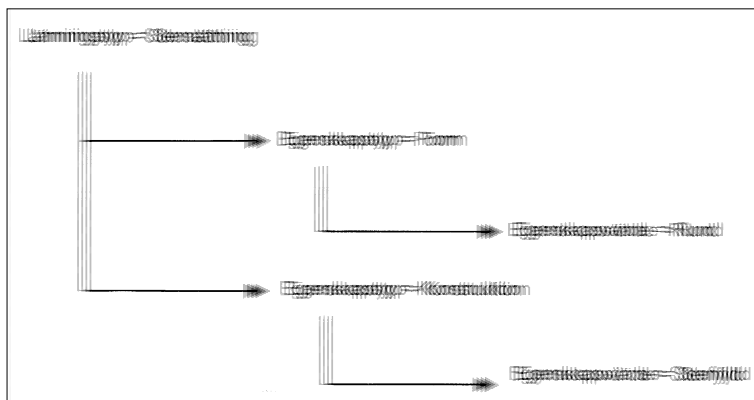
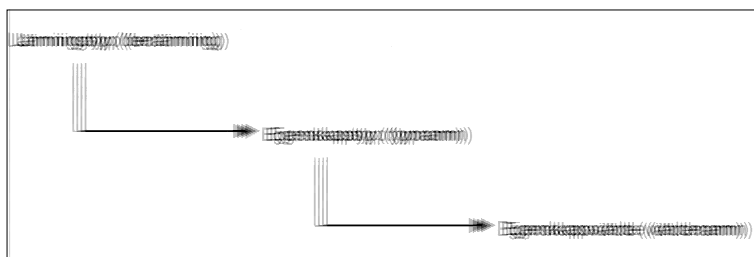
Den nedre figuren till höger visar ett exempel på strukturen. Egenskapstyperna kan gälla såväl specialisering (t.ex. hållristningars olika figurtyper) som olika undertyper (t.ex. vägbank och kavelbro under lämningstypen färdväg). Andra exempel på egenskapstyper är form, konstruktion, fyndmaterial och brutet material. Flertalet lämningstyper har inga egenskapstyper medan andra egenskapstyper är flervärda. Flervärd står för att en lämning har två (eller fler) karaktärstiska av samma egenskapstyp – dvs. eftersom lämningstypen boplatz har den flervärda egenskapstypen fyndmaterial kan man ange att man hittat flinta, grönsten och kvarts.

Förutsättningar och ställningstaganden

Vid den dokumentation av fornlämningar som gjorts under årens lopp, långt före FMIS, uppstod behovet av att kunna registrera vissa typer av lämningar både enskilt och som grupper, både rumsligt och terminologiskt. Ett tydligt exempel är ensamliggande stensättningar kontra stensättningar på ett gravfält. Dessa grupper hade vid FMIS införande ofta väl inarbetade namn, såsom "stensträngssystem" och "gravfält" vilka visar att lämningarna har en viss relation till varandra. Man ville också hålla samman vissa kombinationer av olika lämningstyper för att visa att de har en relation till varandra, ofta en funktionell relation (t.ex. hyttområde och gruvområde). I FMIS använder man för detta de sk. sammansatta lämningstyperna. De avser alltså områden med flera lämningar som man bedömer hör samman funktionellt och kronologiskt. Idag finns 24 sådana sammansatta lämningstyper.

Andra utgångspunkter var att behålla inarbetade benämningar. Listan skulle i huvudsak utgå från funktion. Exempelvis skulle inte *Slagg* vara en lämningstyp utan istället listades begrepp för den verksamhet som skett på platsen och som resulterat i slagg, t.ex. *Blästbrukslämning*, *Gjuteri*, *Hammare/smedja*, *Hyttlämning*.

Gravar hade givits benämningar antingen genom att ta fasta på deras konstruktionssätt (ex-

empelvis röse) eller deras tillkomst och/eller sammanhang (exempelvis kolerakyrkogård). Till den grupp som beskrivs med konstruktionssätt hör alla förhistoriska gravar. Till gruppen som beskrivs med tillkomst/sammanhang hör de allra flesta gravar från historisk tid och kristen tradition. Man behöll dessa benämningar men gjorde vissa förenklingar. Så ersattes t.ex. *pest/kolerakyrkogård*, *grav övrig* samt *ödekyrkogård* med benämningen *Begravningsplats* med egenskapsvärdena: *pestkyrkogård*, *kolerakyrkogård*, *sjömansgrav*, *ödekyrkogård* och *övrig*.

En annan grundläggande utgångspunkt var att endast i undantagsfall ändra redan inarbetade benämningar. Däremot gjordes fler förenklingar av samma slag som med *ödekyrkogård* ovan, bl.a. samlades *Hälsökälla/pilgrimskälla*, *offerkälla* samt *trefaldighetskälla/midsommarkälla* under benämningen *Källa med tradition*.

Under årens lopp hade det skapats ett ganska stort antal benämningar för olika typer av lämningar efter bergsbruk och metallframställning. Arbetsgruppen diskuterade ingående bl.a. framtida behov av benämningar, om behovet av detaljeringsgrad, möjligheten att samla flera typer av lämningar efter liknande verksamheter under en

FIGUR 6. Slaggstensruiner efter Nyhyttans masugn och gjuteri i Västmanland. Lämningstyp: Hyttområde med ingående lämningstyper Dammvall; Husgrund, historisk tid; Hyttlämning; Bergshistorisk lämning övrig. Foto Bengt A. Lundberg, Riksantikvarieämbetet.

lämningstyp samt möjligheterna att urskilja olika typer av lämningar vid inventerings- eller undersökningstillfället. Detta fick till följd att det även i detta sammanhang gjordes vissa förenklingar. Till exempel ersattes gruvtermerna *hjulgrav*, *stånggångslämning/fundament* och *vandring* av benämningen *uppfodringsanläggning* med egenskapsvärdena *hjulgrav*, *stånggång*, *vandring* samt övrig. Men det lades även till en del nya lämningstyper, t.ex. *Kraftindustri*, *Livsmedelsindustri* samt *Kemisk industri*, under vilken samlades bl.a. Alunbruk, Benstamp, Salpetersjuderi och olika lämningar efter tjärframställning.

Arbetsgruppen hade flera diskussioner om gränsdragning vad gäller detaljer. Alla var eniga om att det analoga Fornminnesregistret inte varit och att FMIS inte borde bli ett undersökningsregister. Det fanns ingen anledning att registrera eller söka efter enstaka stolphål framkomna vid en ar-

FIGUR 7. Ivars kulle utanför Halmstad. Lämningstyp: Hög, Egenskapsvärde: Rund. Foto Pål-Nils Nilsson, Riksantikvarieämbetet.

FIGUR 8. Flygfoto över Tibrandsholm, Rödöns socken i Jämtland.
Foto Jan Norrman, Riksantikvarieämbetet.

keologisk undersökning. Men hur skulle man göra med husgrunder (med eller utan stolphål), brunnar och andra lämningar som påträffas vid arkeologiska undersökningar av boplatser? Resultatet blev att idag finns lämningstypen *Boplats* som, till skillnad från alla andra lämningstyper, både kan ha ingående lämningstyper och egenskapsvärden. Egenskapsvärdena består av olika fyndmaterial som kan påträffas, t.ex. lerklining, flinta, keramik och skärvsten. Men man kan alltså också registrera att det på boplatsten framkommit en brunn, några husgrunder, en skärvstenshöj m.m.

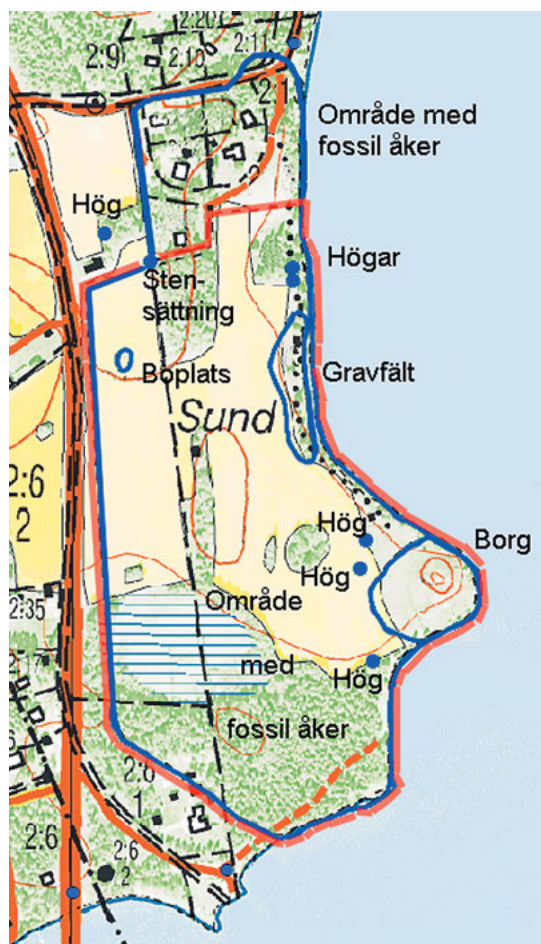
Tidigare registrerades övergivna torpställen (torp med nyttjanderätt på annans mark) med sakordet *Torplämning* men man gjorde ingen skillnad på backstugor eller torp. Efter en livlig diskussion och kontakter med expertis bestämdes att lämningstypen skulle vara *Lägenhetsbebyggelse*, ett vedertaget begrepp inom kulturgeografin, med möjlighet att ange (om man hade kunskap om detta) om lämningen härrörde från ett torp eller en backstuga.

Tidigt under arbetet togs olika lämningar

efter flottningsverksamhet upp till diskussion. Flottningen har varit av avgörande betydelse för framväxten av det moderna Sverige och Sveriges industrialisering. Dessa lämningar hade inte registrerats i någon större utsträckning tidigare men idag finns ett behov av dokumentation i samband med återställande av de vattendrag där det skett flottnings. Spåren efter en viktig del av landets historia riskerar att tas bort. Till att börja med föreslogs begreppet Flottningsled men detta ändrades till *Flottningsanläggning*. Efter diskussion kom man fram till att det som ska registreras inte är leden utan olika anläggningar (punktobjekt) utefter leden. Leden konstitueras av de lämningar människan skapat. En liknande diskussion fördes kring äldre farleder och kom åter upp på dagordningen i samband med sammanslagningen av FMIS med SjöMIS (information om maritima lämningar).

Fortsatta förändringar

Efter fastställandet i april 2002 har det skett en del mindre förändringar utifrån användarnas syn-

Figur 9. Så hur var det nu med kulturlandskapet på Rödön södra udde? Hur sorterar och dokumenterar man det med FMIS nomenklatur?

I rannsakingarna från 1685 står bl.a. "Tijdebrans högh är belägen i Jämptlandh och Rödens Socken Rett hårtt uedh Siöstranden, ... der i är begrafuen En herre som hetter Tidebran, som hafuer regierat och Commenderat öfuer Jämptlandh, men förmedelst hans hårdhet mott Undersåterna, är han blefuen opbrent medh alt sitt godha om en julenatt, och sedan hans ben hophemptatt, och lagh i förbemälte högh. Uijser sigh än nu teken effter Trenne Rudedammar som är strax uedh samma högh..."

Tibrandsholm är ett komplext område med en mängd lämningar efter tidigare mänsklig aktivitet från olika tidsperioder. Lämningarna består av en kulle där man kan se en del stenmurar, ett brett och djupt dike, ett antal gravar av olika typer, både ensamliggande och samlade, förhöjningar, terrasser, stenar hopsamlade i rösen vid odling, boplatsrester i form av husgrunder, en hård och två stolphål, fynd såsom skärvig sten, saxblad, bränd lera, järnföremål, avslag av kvarts och hällflinta, brända ben samt en pilspets av skiffer.

Detta har dokumenterats och registrerats som ett antal objekt.

- med lämningstypen Hög (Rödön 18:2, Rödön 33:1, Rödön 33:2, Rödön 33:3)
- med lämningstypen Borg (Rödön 17:1)
- med lämningstypen Stensättning (Rödön 18:1)
- med lämningstypen Område med fossil åkermark (Rödön 18:3)
- med lämningstypen Gravfält (Rödön 19:1)
- med lämningstypen Boplats (Rödön 361:1)

Området är gränsbestämt av länsstyrelsen. Det gränsbestämda området framgår av den röda begränsningslinjen.

© Lantmäteriet Gävle 2009. Medgivande I 2009/1346.

punkter och behov, bl.a. utgående från Skog och historia-inventeringarna. Vid sammanslagningen av FMIS med databasen SjöMIS i maj 2008, kompletterades lämningstypslistan med vissa benämningar för några kulturhistoriska lämningar i maritim miljö, t.ex. *Flygplan*, *Förlisningsuppgift* och *Område med fartyglämningar*. SjöMIS var en databas med information om kulturhistoriska lämningar i maritim miljö som byggts upp av Statens maritima museer i samarbete med Sjöfartsverket.

Nu pågår en mindre översyn av lämningstypslistan utifrån önskemål och synpunkter som kommit från olika användare. Under diskussion är bl.a. vilka ytterligare kompletteringar/ändringar som kan behövas. Det handlar ofta om lämningar från sent 1800-tal eller senare än så. Ett exempel är hur man ska förfara med övergivna åkrar. En del vill reservera begreppet Fossil åker för lämningar från i huvudsak 1700-talet eller tidigare med vissa specifika

äldre formelement, såsom rygggar, skålade former (s.k. celtic fields), regelbundna terrasseringar etc., medan andra föreslår att ett begrepp skapas som omfattar alla typer av övergivna åkrar.

Det diskuteras också om det finns behov av ytterligare sammansatta lämningstyper för att hålla samman grupper av lämningar. Lämningstyper som är under diskussion om de ska ändras från "enkla" till sammansatta är t.ex. *Fäbod*, *Fornborg*, *Bytomt/Gårdstomt* och *Borg*.

Till sist kan nämnas att det diskuteras hur man ska göra med det biologiska kulturarvet, t.ex. hamlade träd och slätterängar. Arbetsgruppen hade tidigare inte möjlighet att ta ett helhetsgrepp på detta område men det finns redan idag möjlighet att registrera en del sådana lämningstyper, jämför Barkträkt respektive *Renvall*. Man kan även registrera ristningar i träd (*Ristning*, *medeltid/historisk tid*), sådana utfördes bl.a. Dalarna i samband

med fäboddriften men även i andra sammanhang (Hedman, S.-D. 2004). Inom Riksantikvarieämbetets verksamhet pågår arbete kring det biologiska kulturarvet men detta har ännu inte nått så långt att det resulterat i konkreta förslag till lämnings-typslistan.

FMIS begreppsapparat är nationell. I Danmark finns sedan flera år tillbaka ett liknande system som FMIS, Fund og Fortidsminder. I Norge har man under några år arbetat med databasen Askeladden vilken nyligen blivit publikt tillgänglig. En vision för framtiden är att man med en sökning kan få resultat ur flera olika nationella databaser. Detta kräver dock mycket arbete, bland annat översättningslistor mellan de olika begreppsapparaterna. Vissa typer av lämningar är geografiskt avgränsade medan andra självklart inte följer dagens nationsgränser. Ordet stensättning används till exempel inte synonymt på svenska, norska och danska. På norska används exempelvis steinsetning för olika megalitgravar. ICOM (International Council of Museums) har gjort en del satsningar inom standardiseringsområdet men än är det tyvärr långt kvar.

Malin Blomqvist, f. 1966, fil. kand. med arkeologi som huvudämne. Verksam som tf enhetschef vid Riksantikvarieämbetets Informationsavdelning. Arbetade tidigare som fältarkeolog men har de senaste 10 åren deltagit i utvecklandet av FMIS och Fornsök.

malin.blomqvist@raa.se
Riksantikvarieämbetet
Box 1114 621 22 Visby

Anna-Lena Olsson, f. 1950, fil.kand., antikvarie på Riksantikvarieämbetets Samhällsavdelning. Arbetade mellan 1978–2002 med fornminnesinventering.

anna-lena.olsson@raa.se
Riksantikvarieämbetet
Box 5405 114 84 Stockholm

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Fälthandbok. Dokumentation av forn- och kulturlämningar för Riksantikvarieämbetets fornminnesregister. Version juni 1999

Tryckta källor och litteratur

Bennett, Agneta, 1987, "Graven – religiös och social symbol. Strukturer i folkvandringstidens gravskick i Mälardalen", *Theses and papers in North-European archaeology* 18.
Hedman, Sven-Donald, 2004, *Skog och historia i Norrbottens län*. Norrbottens museum. (http://www.nll.se/upload/IB/ku/nbmum/Avdelningar/Arkeologi/SKOG_2004.pdf)
Hyenstrand, Åke, 1974, *Fornlämningsdata*. Riksantikvarieämbetet Rapport 1974, D6.

Hyenstrand, Åke, 1979, *Arkeologisk regionindelning av Sverige*. Riksantikvarieämbetet.
Hyenstrand, Åke, 1984, *Fasta fornlämningar och arkeologiska regioner*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport RAÄ 1984:7.
Jensen, Ola W., 2006, *Fornlämningsbegreppets historia. En exposé över 400 år*. Riksantikvarieämbetet.
Selling, Klas-Göran, 1969, *Inventering av fasta fornlämningar*. Riksantikvarieämbetet Fornminnesinventeringen. Arbetsföreskrifter.
Selling, Klas-Göran, 1987–88, *Det närvarande förflutna. 50 år med fornminnesinventeringen*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museers årsbok 32.
Widgren, Mats, 1986, "Fossilt odlingslandskap i fornlämningsregistret. Några användarsynpunkter", *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 11.

Putting words to the history in the landscape

by Malin Blomqvist & Anna-Lena Olsson

Summary

The Swedish National Heritage Board administers FMIS (Archaeological Sites Information System, ASIS), which now contains information on roughly 1.7 million archaeological remains. A comprehensible and documented terminology is needed to enable users to make relevant searches of the database. This article describes the terminology of FMIS and its conceptual model, but also the background to present-day terminology. The nomenclature used for naming and describing archaeological remains in FMIS and in Swedish archaeology today has evolved since the 19th century but is based primarily on Oscar Almgren's book *Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden* ("Sweden's archaeological sites from pre-Christian times"). When FMIS began to be developed in the late 1990s, this made it necessary to structure and define the concepts and to formulate new terms for remains lacking serviceable terms. A working party was set up to draft nomenclature based on the subject index compiled previously. The new terminology, *lämningstypslistan* ("list of types of archaeological site"), presented in

2000, also represented a new structure, in that a characteristic could be attached to many types of archaeological site. One such example is the type of site termed Stone-setting, which could have the characteristics Round and Stone-filled. Work on the new terminology was subject to a number of stringent requirements: a consistent level of detail, retention of such firmly-rooted terms as "burial ground" and "system of stone fences" (*gravfält*, *stensträngssystem*) and basing the terminology as far as possible on the function of the site concerned. The new terminology has now been in use for about 8 years, during which time certain minor adjustments have been made to it and it has been expanded through the addition of data from SjöMIS, a database containing information on maritime heritage sites. A minor review of the terminology is currently in progress, the main focus of discussion being on remains from progressively later periods, e.g. abandoned fields, but documentation of the biological heritage has also created a need for new terminology for archaeological sites.

Keywords:

Ancient monument, Archaeological site, Archaeological Sites Information System, ASIS, Database, Terminology